

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1572625

Cilt: 7 Sayı: 4 Aralık 2024

ss. 1346-1361

**Makalenin Geliş
Tarihi**

30/10/2024

**Makalenin
Kabul Tarihi**

03/11/2024

Yayın Tarihi

31/12/2024

MURÂD-NÂME'DEN HAREKETLE 15. ASRIN ÇOCUK YETİŞTİRME VE TERBİYE ANLAYIŞINA BAKIŞ

Aysun SUNGURHAN*

ÖZET

Erdemli veya ideal insan, iyi ahlak, güzel huy, hoşgörü, merhamet, yardımseverlik, dürüstlük, çalışkanlık, zarafet gibi nitelikleri eğitim, öğretim, yazılı veya sözlü geleneksel kültür aktarımıyla kazanır. Kültür aktarımı da öncelikle ailede başlar. Aile, çocuğun sosyal deneyim kazandığı; dinî, ahlâkî değerleri vs. öğrendiği ilk yerdir. Bu temelin sağlam olabilmesi için ailelere büyük görevler düşmektedir. Ancak birey hayat yolculuğunu aklıyla, bilgisiyle, iyi ahlakıyla, yaşamı boyunca kazandığı hüner ve kabiliyetleriyle gerçekleştirir. Bu doğrultuda klasik Türk edebiyatında bireyi hayata hazırlamak, yetiştirmek adına manzum, mensur veya manzum-mensur tarzda "nasihat-nâme" veya "pend-nâme" adı altında birçok eser kaleme alınmıştır. Ziyarogullarından Emîr Unsûrû'l-Ma'âlî Keykâvus'un, oğlu Geylân Şâh ve onun şahsında gençlere ahlâkî öğütler ve hayat dersi vermek için 1082 yılında yazdığı Farsça mensur bir nasihat-nâme olan *Kabus-nâme* de eğitimi hedefleyen eserlerdendir. *Kabus-nâme*'nin defalarca farklı dillere çevirileri yapılmış; altı, yedi defa da Türkçeye çevrilmiştir. Bu çevirilerden biri de 1404-5 yılında doğan Bedr-i Dilşâd'a aittir. Bedr-i Dilşâd'ın 1427 yılında *Kabus-nâme*'nin manzum ve genişletilmiş bir tercümesi olarak yazdığı *Murâd-nâme*, çeşitli bilgilerin yanı sıra 15. yüzyılın çocuk yetiştirme ve terbiye anlayışına dair önemli bilgiler içermektedir. Bu çalışmada

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., aysunsungurhan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1350-4075

Murâd-nâme'nin ebeveyn ve çocuk ile ilgili kısımları belirlenmiş; 15. yüzyılın çocuk yetiştirme ve terbiye etme anlayışı ve yöntemiyle birlikte ebeveyn ve çocukların birbirlerine karşı sorumlulukları ve hayata karşı nasıl bir duruş sergilemeleri gerektiği üzerinde durulmuş; konuyla alakalı tavsiye ve öğütlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bedr-i Dilşâd, çocuk, aile, 15. yüzyıl, Murâd-nâme

A LOOK AT THE UNDERSTANDING OF CHILD-REARING IN THE 15TH CENTURY BASED ON MURÂD-NÂME

ABSTRACT

A virtuous or ideal person acquires qualities such as morality, good manners, tolerance, compassion, benevolence, honesty, diligence, and grace through education, training, and written or oral traditional cultural transmission. Culture transmission starts in the family. The family is the first place where the child gains social experience and learns religious and moral values. In order for this foundation to be strong, families have great duties. In classical Turkish literature, many works have been written in verse, prose or verse-mensur under the name of “*nasihat-nâme*” or “*pend-nâme*” in order to prepare and educate the individual for life. *Kabus-nâme*, which is a Persian prose advice-nâme written by Amîr Unsûrû'l-Ma'âli Keykâvus, one of the Ziyaroğulları, in order to give moral advice and life lessons to his son Geylân Shah and young people in his person in 1082, is also one of the works aiming at education. *Kabus-nâme* has been translated into different languages many times and translated into Turkish six or seven times. One of these translations belongs to Bedr-i Dilşâd, who was born in 1404-5. *Murâd-nâme*, written by Bedr-i Dilşâd in 1427 as a verse and extended translation of *Kabus-nâme*, contains important information about the child rearing and upbringing of the 15th century as well as various information. In this study, the parts of *Murâd-nâme* related to parents and children are determined; the responsibilities of parents and children towards each other and what kind of a stance they should take towards life are emphasized together with the understanding and method of child upbringing and upbringing of the 15th century; and relevant advice and recommendations are given.

Keywords: Bedr-i Dilşâd, child, family, 15th century, Murâd-nâme

GİRİŞ

Bireylerin sahip oldukları nitelikler, yaşadıkları toplumun kültürünü de temsil eder. Bir birey seçkin bir aileden gelse bile hayat yolculuğunu aklıyla, bilgisiyle, iyi ahlakıyla, yaşamı boyunca kazandığı hüner ve kabiliyetleriyle gerçekleştirir. İyi olarak addedilen bu nitelikleri bünyesinde barındıran ideal veya erdemli insanda güzel ahlak, hoşgörü, merhamet, yardımseverlik,

dürüstlük, çalışkanlık, zarafet, bilgi, kültür vs. aranır. Toplumunu meydana getiren insanların nezdinde bu değerler önemlidir ve bireyin toplumda kazandığı saygınlığın temelinde de aslen bunlar yatar. Böylece kültürün önemli bir parçası olan bu değerler, insana nasıl bir birey olduğu veya olması gerektiği konusunda yol gösterir. Erdemli veya ideal insan, bütün bu nitelikleri eğitim, öğretim, yazılı veya sözlü geleneksel kültür aktarımıyla kazanır. Kültür aktarımı da öncelikle ailede başlar. Aile, çocuğun sosyal deneyim kazandığı ilk yerdir ve çocuğa yaşanılan toplumda uyulması gereken kuralları öğreten ilk mercidir. Klasik Türk edebiyatında bireyi hayata hazırlamak, yetiştirmek adına manzum, mensur veya manzum-mensur tarzda “nasihat-nâme” veya “pend-nâme” adı altında birçok eser kaleme alınmıştır. Ziyaroğullarından Emîr Unsûrû'l-Ma'âlî Keykâvus (d.1021?-ö.1082'den sonra)'un, oğlu Geylân Şâh ve onun şahsında gençlere ahlakî öğütler ve hayat dersi vermek için 1082 yılında yazdığı Farsça mensur bir nasihat-nâme olan *Kabus-nâme* de eğitimi hedefleyen eserlerdendir (Ceyhan, 1997: I/44-45). İnalçık (2007: 1/236-240) “*Kabus-nâme*'de kadim İran geleneğine göre insanı toplum hayatında mutlu kılacak davranış biçimleri anlatılmakta, musâhibin efendisine öğretmesi gereken konular ele alınmaktadır.” demekte ve İslamî adabın kaynağını kadim İran geleneğine dayandırarak “Düşünce, söz ve davranışta zarafet” diye tanımlanan adaba erişebilmek için belli kuralları öğrenmek, uygulamak ve “itidal”i yani “orta yol”u bulmak gerektiğini belirtmektedir. Anadolu sahasında yazılmış hâl tercümelerinde de bu adap kurallarını benimsemiş kişiler için “zurefâ” tabiri kullanılmaktadır. Zurefâyâ geleneksel kültür adabını öğreten kılavuz olmasından kaynaklı 44 baptan oluşan *Kabus-nâme* defalarca farklı dillere ve altı, yedi defa da Türkçeye çevrilmiştir (Ceyhan, 1997: I/45; İnalçık, 2007: 1/240). Bu çevirilerden biri 1404-5 yılında doğan Bedr-i Dilşâd'a aittir (Ceyhan, 1997: I/23). Bedr-i Dilşâd tarafından mesnevi nazım şekliyle 1427 yılında tercüme edilen *Murâd-nâme*, muhteva bakımından bir siyaset-nâme, nasihat-nâme, fütüvvet-nâme ve kısmen de ansiklopedi niteliğinde bir eserdir. *Murâd-nâme*, ilimlerin taksimi, tıp, nücüm, remil, şiir, musikî, ava çıkmak, gûy u çevgân oynamak, misafir olmak veya misafir etmek vs. ile ilgili çeşitli bilgilerin yanı sıra 15. yüzyılın çocuk yetiştirme anlayış ve terbiyesine dair önemli bilgiler de içermektedir.

51 baptan oluşan *Murâd-nâme*'nin “Bâb-ı Sivünühüm Ender Perveriş-i Ferzend”, “Bâb-ı Bîstüçehârum Ender Fuzûnî-i Hüner”, “Bâb-ı Bîstüsivüm Ender Şinâhten-i Hakk-ı Pezer ve Mâzer” ve “Bâb-ı Çihlüşeşüm Ender Pîri ve Cuvânî” başlıklı bölümleri bizzat çocuk yetiştirme ve terbiyesiyle; çocuğun hayatta başarılı olabilmesi için öncelikle kazanması gereken hünerlerle ilgilidir. Eserin her bir babında ana konuyla ilgili “Hikâyet” başlığı altında

değişkenlik gösteren sayılarda hikâyeler ve “Hâtîme” yer almaktadır. Klasik Türk edebiyatı şair ve yazarları bu nitelikte yazdıkları eserlerde İslam ahlakını esas alarak genellikle ayetlere, hadislerle, atasözlerine, kıssa, menkıbe ve hikâyelere yer vermekte; önemli âlimlerin, filozofların sözlerinin yanı sıra kendi deneyim ve gözlemlerini katarak öğütlerde bulunmaktadır. Bedr-i Dilşâd tarafından manzum tercüme bir eser olarak kaleme alınan *Murâd-nâme* de bu hususiyetleri taşımaktadır.

Erkek Çocuğunun Yetiştirilmesi ve Terbiye Edilmesi

Eserin 180 beyit, 1 mısra, 1 rubai, 2 hikâyet ve 1 hâtîmeden oluşan “Bâb-ı Sivünühüm Ender Perveriş-i Ferzend” (Ceyhan, 1997: II/863-878) başlıklı otuz dokuzuncu babı, kız veya erkek çocuğunun yetiştirilmesine yönelik ana-babalara çeşitli nasihat ve tavsiyeler içermektedir. Bu bölüme sahip olunan çocuğun cinsiyetinden ötürü ailelerin üzülmelerini doğru bulmayarak başlayan Bedr-i Dilşâd, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin çocuklara iyi bakılması gerektiğini düşünmektedir. Bedr-i Dilşâd’a göre evladın cinsiyetinden ötürü üzülmek Allah’ın takdirine karşı çıkmaktır ve büyük günahdır.¹ Gazzâlî (d.1058-ö.1111) de çocuğu ana-babaya verilmiş kutsal bir emanet olarak görmekte ve babanın erkek çocuğu olduğunda çok sevinmemesini, kızı olduğunda da üzülmemesini tavsiye etmektedir (Tunalılar, t.y., 884).

Ailenin yapması gereken ilk şey, yeni doğan çocuğa onun şahsiyetini olumlu yönde etkileyecek güzel, muteber bir ad vermektir. Özellikle ana-baba manası kötü, söylenmesi zor, toplumda ayıplanmaya sebep olacak adlardan kaçınmalıdır.² Bedr-i Dilşâd, adın çocuğun karakterinde ve toplum içindeki konumunda etkin rol oynadığını düşünmektedir. Oğuz Türkleri de çocuğun adı ile alın yazısı arasında ilgi kurmuşlardır. 15. yüzyılın Osmanlı sultanı II. Murad (d.1404-ö.1451)’ın oğlu Fatih Sultan Mehmed (d.1432-ö.1481) muteber adlar arasında gördüğü Oğuz Han, Dede Korkut adlarını torunlarına vermiştir (Küken, 2001: 121). Bilindiği gibi *Oğuz-nâme*’nin anlatıcısı olan Dede Korkut, halkın atası, kabilenin reisi, yol göstericisi, bilgin ve güçlü bir ulus ozanıdır. Halk arasında büyük saygı ve kutsallık kazanan, bilgin, şair, filozof veya kamlar için kullanılan “Dede” ve “Ata” unvanları, yüklendiği anlamlardan kaynaklı çocuklar için itibar edilen adlardan olmuştur (Ergin, 1989: 26). Günümüzde de aileler, genellikle kendileri veya toplum için önemli şahısların adlarını çocuklarına ad olarak vermeyi uygun görmekteirler.

¹ Oğul kız ne kim vire ol Pâdişâh/Yirinme kazanmagıl ulu günâh (Ceyhan, 1997: II/863)

² Ana evvelâ bir iyü ad ko/Ki ol ismün ola müsemması o

Şol adı koma kim güc ola dimek/Dimeklige anı çekeler emek

Pes anla ki vâcib bu-y-imiş ki er/Ogula kıza ad koya mu’teber (Ceyhan, 1997: II/863, 865)

İslamiyet öncesinde Araplar arasında yaygın bir geleneğe göre yeni doğan çocuklar iki yaşına gelinceye kadar çölde bir sütanneye verilmektedir (Küken, 2001: 95-106). Bedr-i Dilşâd da yeni doğan erkek çocuğunun beslenmek üzere akıllı, inançlı, temiz, şefkatli, merhametli, güzel konuşan bir sütanneye verildiğini ifade etmektedir.³ Şaire göre erkek çocuk üç yaşına girip akli başına geldiğinde ise Kur’ân okuması öğretilmelidir.⁴ Bu bilgilerden 15. yüzyılda küçük yaşta erkek çocukların geleneksel eğitime tâbi tutularak öncelikle Kur’ân eğitimi aldıkları ve ailenin dinî eğitime önem verdiği anlaşılmaktadır. Eğer erkek çocuk zeki ise biraz daha büyüdüğünde ilim ve edep öğrenmek için mektebe gönderilmelidir.⁵ İlim ve akla önem veren Yûsuf Has Hâcib (d.1017-ö.1077) *Kutadgu Bilig*’inde “Tanrı kime anlayış, akıl ve bilgi verirse, o pek çok iyiliklere elini uzatır. Bilgiyi büyük ve anlayışı ulu bil; seçkin kulu bu iki şey yükseltir.” (Arat, 1988: 22) diyerek akıl ve bilginin insanı değerli kıldığını söylemekte; bilginin ve bilgeliğin önemine “Bilgisizin ibâdet ile meşgul olmasından, bilginin uyumasının sevâbı daha çoktur” (Arat, 1988: 237), “Bilgisiz adam boş bir kalıptan ibârettir; bilgili kimsenin yeri gökten daha yüksektir” (Arat, 1988: 182) sözleriyle dikkat çekmektedir. Kaşgarlı Mahmûd (11. yy.) *Dîvânü Lugâti’t-Türk*’ünde “Kut belgüsi bilig” (Devlet alâmeti bilgidir) atasözünüyle bilgiyi yüceltmektedir (Atalay, 1985: 1/428). Edîb Ahmed Yükneki (12. yy.) *Atabetü’l-Hakâyık*’ında bilginin faydası, bilgisizliğin zararları üzerinde “*Bilgiden (ma’lûmâtta) söylüyorum, sözümü dinle (kulak isal et). Ya dost ma’lûmâta nefsinin isâl et. İlim ile bilinir sa’âdet yolu. İlim bil tâ ki sa’âdet yolunu bulasın. Bilgili kişi kıymetli dinârdır. Bu câhil, bilgisiz [de] değersiz[dir]. Bilgili bilgisiz nasıl denk olur? Ma’lûmâtlı dişi (kadın) er[dir], câhil er dişi[dir]. Kemiğe ilik ne ise erene (insâna) da bilgi [odur]. Erin güzelliği akıldır, kemiğinki ilikdir. Bilgisiz, iliksiz kemik gibi hâlîdir. İliksiz kemiğe el sunulmaz. İlim bilen er ma’rûf oldu. Bilgisiz diride güzellik gâ’ib (yok)dir. Bilgili er öldü (fevt oldu) adı ölmedi. Bilgisiz sağ iken adı ölü (müteveffâ)dür. Bir bilgiliye bin bilgisiz. Tecrübe-kâr bilginin dengini denedi (tecrübe etti, mihenge vurdu). Bakagör (var bak) imdi akla kıyâs ederek. Nen var (neye mâliksin) ilimden faydaca ileri? Âlim bilgi ile yükseldi. Bilgisizlik insânı çökerte koydu. İlim öğren usanma bil ki o Hak Resûl ‘Bilgi kimde ise siz iktidâ edin’ dedi.” (Çakmak, 2019: 155-158) şeklinde durmaktadır. Yunus Emre de insanın kendisini bilmesinin ilim öğrenmekten*

³ Bu-kez anı bir pârâ dayeye/Vire tâ ki besleyüben ayaya
Gerekdür ki ol dâye key mihrüban/Ola oğlana âşikâr ü nihân
Dahı ‘âkile hem sahun-dân gerek/Ki tâ terbiyetde ola yigrek (Ceyhan, 1997: II/865)

⁴ Eger ercügez toğa üç yaşına/Girincek ki ‘aklı gele başına
Anı mektebe vir okısun Kitab/Ki andan bula cennete feth-i bâb
Ki bâtın da zâhir de Kur’ân’durur/Hem evvel de âhir de Kur’ân’durur (Ceyhan, 1997: II/865)

⁵ Eger zîrek olursa oglun ana/Nedür vâcib olan diyeyim sana
Gerekdür ki ‘ilm ü edeb öğrene/Yazup okımağa taleb öğrene (Ceyhan, 1997: II/866)

geçtiğini “İlm okumak bilmeklik kendözünü bilmekdir/Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin” sözleriyle ifade etmektedir (Tatcı, 2021: 28).

Bedr-i Dilşâd'a göre mektepte öğretmeni tarafından bir şiddete maruz kalan çocuğa ana-baba yersiz şefkat göstermemeli ve duruma müdahale etmemelidir. Çocukların ilim ve sanatı, ceza korkusuyla öğrendiklerine inanan şair, dayağı bir ceza ve terbiye yöntemi olarak görmekte ve onların iyiliği için olduğunu düşünmektedir.⁶ Günümüzün eğitim anlayışında bu tutum ve davranış kesinlikle yanlış olmakla birlikte eski dönemlerde maalesef dayak eğitimin bir parçası hâlinindedir. Sa'dî-i Şîrâzî (d.1213?-ö.1292) *Bostan*'ında “Bilmiyor musun, henüz ova geçmemiş, deniz aşmamışken, muradını Sadi nereden buldu? Çocukluğunda büyüklerinden tokat yedi. Tanrı da büyüklüğünde ona sefa verdi. Buyruğa boyun eğen, çok geçmeden buyruk sahibi olur.” (İlaydın, 1975: 245) diyerek dayağın çocuk üzerinde olumlu etkiler yarattığını, kendisini de örnek göstererek dile getirmektedir. Augustinus (d.354-ö.430) da çocuk yaşlarda öğrenmede tembellik gösterdiğinde büyükleri tarafından kendisinin dövüldüğünü ve büyüklerin bu yöntemi desteklediklerini ifade etmektedir (Küken, 2001: 142). İbn Haldun (d.1332-ö.1406) ise eğitimde şiddet uygulamanın çocuğa faydasından çok zararının olacağını düşünmekte ve bu konudaki fikirlerini “*Talim esnasında verilen ağır cezalar (şiddet, severity) talebeler, bilhassa küçük çocuklar için muzırdır. Çünkü şiddet kötü meleke (hasıl eden şeyler)dendir. Eğer bir talebe veya bir köle veyahut da bir hizmetçi kahr ve zulm (eza ve cefa) altında yetişirse, kahr (ve ezmek) onu pençesi altına alır. İnbisatı itibariyle nefsi daraltır, (baskı altında tutarak ruhi kabiliyetlerin genişlemesine ve gelişmesine engel olur. Teşebbüs ve hamle kudretini ve) hevesini yok eder. Bu suretle o kimseyi tembelleğe sürükler. Kahredici ellerin kendisini pençesi altına alacağından korktuğu için yalancılığa ve habasete, yani içinde olanın aksini açıklamaya (riyaya ve münafıklığa) sürüklenir. Bundan yakasını kurtarması için, ona adam aldatma ve atlatmanın yollarını öğretir. (Netice itibariyle) bu hal onun âdeti ve huyu haline dönüşür, ictima ve temeddün itibariyle mevcut olan ve nefsinin ve hanesinin himaye ve müdafaa etmekten ibaret bulunan kendisindeki insani vasıflar (ve meziyetler) fesada uğrar. Bu hususta başkalarının sırtına yük olur. (Onlar tarafından korunmaya ve bakılmaya muhtaç bir hale düşer). Daha açıkçası (bu duruma düşen bir kimsedeki ruh ve) nefis (tembelleşerek) faziletleri ve iyi huyları kazanma halinden uzaklaşır. Bu yüzden nefis inkıbaz haline düşerek gayesine ve insanıyeti itibariyle hedefi olan noktaya ulaşamaz. (Kabiliyet ve istidatlarını son haddine kadar ve azami*

⁶ Bu-kez çün viresin mu'allim anı/Döge yara başını aka kanı
Kogıl şefkat ile ara yire sen/Giri yürüme hayrına iresen (Ceyhan, 1997: II/866-867)

derecede gerçekleştirmenin çok gerisinde kalır). Onun için de tepetaklak döner, esfel-i safiline doğru yüz tutar.” (Uludağ, 2009: 2/990) şeklinde açıklamaktadır.

Murâd-nâme, erkek çocuğa babanın nasıl davranması gerektiği konusunda da tavsiye ve öğütler içermektedir. Bedr-i Dilşâd'a göre bir saygısızlık yapan erkek çocuğuna baba kesinlikle fiziksel şiddet uygulamamalıdır. Eğer baba böyle bir eylemde bulunursa çocuk, kinlenip babasının ölmesini isteyebilir. Bu bakımdan babanın yapması gereken doğrudan çocuğunun hocasını bilgilendirmek ve cezanın çocuğa hoca tarafından verilmesini sağlamaktır.⁷

Bedr-i Dilşâd, kendi isteğine bırakılan çocuğun şehzade bile olsa cehaletinden kaynaklı bilmeden beladan belaya düşeceğine; terbiye edilmediği takdirde çiğ, alçak, hiçbir işe yaramayan bir kişi olacağına; terbiye edildiğinde ise itibarını yücelteceğine, belalardan uzak duracağına inanmakta ve bütün bunların babanın sorumlulukları arasında olduğunu dile getirmektedir.⁸ Yetiştirdiği aile ortamından fazlaca etkilenen çocuğa ana-baba, doğru rol model olmalı, onunla ilgilenmeli ve kesinlikle başıboş bırakmamalıdır. İyilik ve doğruluğa önem veren Yûsuf Has Hâcib “Oğulu başı-boş dolaşmağa bırakma; başıboş kalırsa, her tarafa gider ve yazık olur” (Arat, 1988: 326), “Kötü söğülür, iyi öğülür; iyice dikkat et, canın hangisini ister. Kötülük âteştir, âteş ise, yakıcıdır; onun yolunda geçilebilecek bir geçit yoktur.” (Arat, 1988: 28-29) derken aslında toplumdaki herkesi eğitmeyi hedeflemekte; kişilere toplumdaki vazifelerini öğretmeye çalışmaktadır. Sa'dî-i Şirâzî de “Oğlunu hoş tut, rahat ettir ki onun bunun elinde gözü kalmasın. Her kim çocuğu ile kaygılanmazsa, onunla başkası ilgilenir ve çocuğu baştan çıkarır.” (İlaydın, 1975: 245) derken Bedr-i Dilşâd gibi düşünmekte ve özellikle çocukla ilgilenilmediği takdirde başkalarının çocuğu olumsuz yönde etkileyeceğine dikkat çekmekte, bu konuda babaları uyarmaktadır.

İşsiz, hünersiz insanın bir yerde tutunması, barınması mümkün değildir. Özellikle baba varlıklı değilse mutlaka oğluna bir iş ve sanat öğretmelidir. Hatta o dönemlerde çevre, varlıklı bir ailenin çocuğuna bir iş ve hüner edinmeyi yakıştırmasa da baba oğluna bunları kazandırmaya çalışmalı ve onu

⁷ Edepsüzlük iderse oğlun sakın/Dögeyim dime kim gümânsız yakın
Sana gönli gâyetde tar olırsar/O döğdüğüne kine-dâr olırsar
Senün öldüğünü umırsar müdâm/Ki hep mâlünü yiye içe müdâm
Evet anı üstâdına di-ki ol/Döğüben ana togru gösterde yol (Ceyhan, 1997: II/867-868)

⁸ Şol oğlan ki kendü genine kala/Özini belâdaya sala
Eger şâh-zâdeyse benzer kula/Cehâletde bendeş olur her kula
Kul olursa hod katı echel ola/Ne iş dutsa kamusu mühmel ola
Kişi terbiyet yimese hâm olur/Ki bir hâs işe yaramaz 'âm olur (Ceyhan, 1997: II/867)

saadet yoluna yönlendirmelidir. Hayatta insanın başına ne geleceği bilinmediğinden varlıklı olsun veya olmasın aileler, çocuklarının bir iş ve hüner sahibi olmaları için gayret göstermelidir.⁹ Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre çocuk hayatta her türlü zorluğa dayanabilecek şekilde yetiştirilmeli, nazlı büyütülmemelidir. Bu bakımdan aile varlıklı bile olsa mutlaka çocuğa iyi bir eğitim vermeli, meslek ve hüner edinmesini sağlamalıdır (İlaydın, 1975: 244-245).

Farsça bir isim olan "hüner", "ma'rifet, bilme, biliş, ma'lûmât, ustalık, mahâret, beceri isteyen ustalık, bir el becerisi işi beceriklilik, beceri, el becerisi, san'at: şî'r ü inşâ, yetenek, bir başarı, liyakat" demektir (Devellioğlu, 1986: 465; Şemseddin Sami, 1987: 1513; Muallim Naci, 1995: 946; Türkçe Sözlük, 2005: 908; Redhouse, 2015: 2172). Çocuğun kazanması gereken hünerler, 339 beyit, 4 mısra, 4 hikâyet ve 1 hâtimeden oluşan "Bâb-ı Bistüçehârum Ender Fuzûnî-i Hüner" (Ceyhan, 1997: I/446-472) başlığı altında yirmi dördüncü bapta ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Bu bölüme "Hünersiz kişileri yemişsiz ağaca"¹⁰ benzeterek başlayan Bedr-i Dilşâd, hüner sahibi olmanın önemine dikkat çekerken "hüner" sözcüğünü "kötülüğe karşı iyilik etmek, ümitli olmak, tartışmamak, sorup öğrenmek, daima edep dâhilinde davranmak, dostların tavsiyelerinden veya düşmanların tenkitlerinden faydalanmak" gibi anlamlara gelecek şekilde kullanmaktadır. Şaire göre hünerlerin içinde en iyi hüner "edep"tir. Kaynaklarda "âdâb, terbiye, iyi terbiye, iyi ahlak, hüsn ahlak, hicâb, hayâ, naziklik, akıllılık, usluluk, zariflik; davet, incelik, kibarlık, alışkanlık, âdet; toplum töresine uygun davranma" (Devellioğlu, 1986: 241; Şemseddin Sami, 1987: 83; Çağrı, 1994: 10/412-413; Muallim Naci, 1995: 39; Türkçe Sözlük, 2005: 600) olarak tanımlanan edep, Cahiliye devri ile İslamî dönemin başlangıcında daha çok din dışı alanda ve ahlakî muhtevada kullanılırken, İslamî tesirle dinî ve ahlakî anlamları kapsamaya başlamış ve zamanla aydın olabilmek için gerekli bilgileri ve genel kültürü ifade eden bir terim hâline gelmiştir (Çağrı, 1994: 10/414). İslam filozofları, temeli Kur'ân ve sünnete dayalı İslâm ahlakını, eski Yunan filozoflarının ahlakî tarif ve tasniflerinden, bazı kelamcılarının, mutasavvıfların âdâb, nasihat ve irşad konularında yazdıkları eserlerinden faydalanarak açıklamaya çalışmışlardır (Aydın, 1989: 2/10).

⁹ Elin boş koma oğlunun bir zemân/Ki şerrinden anun bulasın emân

Evet sen gözetgil atalık hakın/Anı şöyle câhil komagıl sakın

'Avâm oğluna farzdur pişesin/Tamâm öğrede pişe endişesin

Yaraşmaz evet bilse key hübdur/Ki vakti-y-ile pişe mergübdur

Kişiyi san'at gereklü-y-imiş/Bilen kimsenün bahtı görklü-y-imiş (Ceyhan, 1997: II/868, 871)

¹⁰ Yemişsiz agacdur hünersiz kişi/Hünersiz kişilerin onmaz işi (Ceyhan, 1997: I/446)

Bedr-i Dilşâd'a göre edepliye Allah'ın lütfu ulaşır. Bu lütfu erebilmek için daima hüner öğrenip hünerli olmaya çalışmalı, ömrü hüner yoluna harcamalı, ne kadar hüner sahibi olursa da arttırmalı, hünerliye hizmet etmeli, onun arkasından gitmeli ve o kişiden bol bol istifade edilmelidir. Cahile nazar eylendiğinde o kişinin cahilliğinden sakınmalı ve kişi bir kusuru varsa onu duyduğunda düzeltmelidir. Ululuğu bulmak için herkese gerekli olan hünerdir. Hünerle insan mutlu, huzurlu olur; selamet ve saadet bulur; el üstünde tutulur.¹¹ Birçok filozof da erdemli insan olmanın önemi üzerinde durmuştur. Sokrates (d.469-ö.399)'e göre erdem, ahlakî mükemmellik; Platon (d.428-ö.348)'a göre insanı iyiye, mutluluğa ulaştıracak şeydir (Topakkaya ve Taşdelen, 2014: 83-84). Aristoteles (d.384-ö.322) için de iyinin belirleniminde ahlak, gelenek ve örfün etkisi kaçınılmazdır ve eğitimin temel amacı erdemli bir hayat sürmektir (Topakkaya, 2014: 234, 236).

Hünersiz kişinin ne kendisine ne de bir başkasına faydası vardır. Hüneri olmayan kişi, soylu, mevki sahibi bir aileye mensup olduğu takdirde saygı görür. Ancak herkes fazilet ve edebin asil bir sülaleye mensup olmaktan daha iyi olduğu konusunda hem-fikirdir. Kişi, ana-babasının saygınlığıyla veya verdiği isimle değil, kendi kazandığı hünerlerle övünmelidir. Eğer insan hem asil hem de hünerli bir kişi bulursa onun yanından ayrılmamalı ve feyz almaya çalışmalıdır. Bedr-i Dilşâd'a göre adaletli davranan adalet bulur, adaletsiz olan da aynı karşılığı alır. Bu yüzden iyilik yolundan ayrılmamalı ve başkalarına da daima iyilik yolunu göstermelidir. Kişi iyilik de kötülük de yapsa aslında hep kendisine yapmaktadır. Hünerli kişiler bağışlayıcı, hünersizler ise hata işleyenlerdir. Hünerli nice yerde can kurtarıırken, hünersiz can verdirir.¹² Fârâbî (d.871?-ö.950)'nin de ahlâk felsefesinin esasını eğitim ve iyi davranışlar, neticesini ise mutluluk oluşturmaktadır (Kaya, 1995: 12/153).

¹¹ Hünerlerde yigrek hünerdür edeb/Edeb saklayana irer lutf-ı Rab
Hüner öğrenigör hüner-mende var/Ana hıdmet eyle yüri bende-var
Ne kim görsen öğrenmek ardınca ol/Ki andan fevâid ire sana bol
Şu hâl ile olgıl ki bir lahzacuk/Fikir gözini yummagıl ko açuk
Hüner artmadın koma 'ömri geçe/Melâmet tozını yüzüne saça
Bulamayasın kim hüner alasin/Hünerlü kişiden güher alasin
Bu kez câhil olana eyle nazar/Ki cehlinden anun idesin hazer
Ne 'aybı ki düşmenden işidesin/Anı terk eyleyüp iş idesin
Uluya kiçiye gerekdür gerek/Hüner öğrenme kim ola yigrek
Hünerden bulur kişi serverliği/Yarenleri üstine mih-terliği
Eger sen hünerle beşâset bulup/Hünerlülüğünden selâmet bulup
Hüner yoluna 'ömri sarf idesin/Sa'âdetlülere uyup gidesin
Dahı her ne denlü kazansan hüneri/Hüner gevherine yine kıl sefer (Ceyhan, 1997: 1/456-458)
¹² Ne kendüye assı ider n(e)'ayruğa/Ne öğüde baş kor ne hod buyruğa
Neseblü kişidür yine muhterem/Neseblüden irer kişiye kerem
Evet bu neseb gevherinden haseb/Yig oldı husûsâ ki bula edeb

Bedr-i Dilşâd için kendini âlim bilen aslında özünde cahildir ve ilmiyle övünen cehalet içinde kalandır. Eğer bir dost sıkıntıdaysa gönülden onun derdini paylaşmalı, onu teselli etmeye çalışmalıdır. İnsan, düşmanı bile olsa böyle davranmalıdır. Kişi bu güzel davranışları sergilediği takdirde hep iyilikle anılır ve düşmanı dahi ona dost olur.¹³ Mevlânâ da “Ben dünyada araştırdım da iyi huydan güzel yetkinlik görmedim” (Kırlangıç, 2015: 2/205) derken kişinin yüce ahlak sahibi olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Netice itibarıyla hünerli kişilerin kendi yaşamını güzelleştireceği ve hünersizlere göre daha iyi yaşayacağı düşünülmekte ve mutluluk eğitimin amacı olarak görülmektedir. Mutlu yaşayabilmek için neyin iyi, kötü, aşırı veya normal olduğunu ayırt edebilmek gerekmektedir.

“Bâb-ı Bîstüçehârüm Ender Fuzûnî-i Hüner” bölümünün “Hikâyet” kısmında ok atmak, yazı yazmak, ata binmek, yüzme bilmek sahip olunması gereken hünerler arasında sayılmaktadır. Bu bakımdan erkek çocuğu biraz büyüdüğünde yaşanan dönem gereği de tehlikelerden korunabilmek adına bu tarz hünerleri öğrenmelidir.¹⁴ Oğuz Türklerinde de kız ve erkek çocukları bedensel güce dayanan bu tarz hünerleri öğrenmişlerdir (Ergin, 1989: 13, 28).

Edeb ‘akla key ulu âletdürür/Edeblünün işi hidâyetdürür
 Ki bizden ilerü gelen kişiler/Eger irkek idi ve ger dişiler
 Kamu mütefekkindür ki fazl u edeb/Bih ü bihterestü zi asl u neseb
 Şol ad kim anı ata kodı/Sana her işinde anı okudı
 Sakın kılma ol adıla iftihâr/Ki bu fahrıla cânun oda yanar
 Ad oldur ki kişiye koya hüner/Hem ol adıla arta dura Güher
 Hünerlüye hem-sohbet olımaya/Olursa dahı zevkı bulımaya
 Eger sen bu iki güherlü kişi/Bulasın be-gâyet hünerlü kişi
 Murâd idin anı mürid ol ana/Dürüş cehd idüp bul ara yol ana
 Sakın kimse gammına şâd olmagıl/Sen adıla sengin-nihâd olmagıl
 Kişi dâd virse yine dâd alır/Yâ bi-dâd olan kimse ne dâd alır
 Eyülük kulavuzla gördüğüne/Eyülük getür dâyimâ öğüne
 Ki hayra delâlet iden her zamân/Anı işleyenler gibidir hemân
 Eyülük yavuzluk ne kılsan bana/Hakikatde yine sanadur sana
 Elün irdüğince kazangıl hüner/Hünerdür kişiye dükemmez Güher
 Hünerlü kişiler ‘atacı olur/Hünersüz olanlar hatâcı olur (Ceyhan, 1997: I/446-448)
¹³ Pes anla ki kendüyi ‘âlim bilen/Cehilden hem özini sâlim bilen
 Pes anla ki ‘ilmine garre olan/Kimesne-y-imiş cehl içinde kalan
 Eger döstun bir işe uğraya/Dürüş yolına sen dahı uğraya
 Anun rencini çek ten ü mâl ile/Teselli idedur anı kâl ile
 Eger girçek isen bu lutfi hemân/Sana düşmen olana kıl her zemân
 Ki düşmenün dost ola sana/Bu kez söger isen sögesin bana
 Eger hişün ahbâbun iy pür-kerem/Selama geleler inen muhterem
 Dutagör ki sana haris olalar/Bu hırs ile her birisi tolalar
 Bu kez ululuğun olma ziyâd/Eyülük ile kala ‘âlemde ad (Ceyhan, 1997: I/467)
¹⁴ Silâh ehli-y-isen ana dahı pes/Silâh-şôr olmaga ilet heves
 Eger yüzmek öğretdürürsen hemân/Bulısar niçe yirde andan emân (Ceyhan, 1997: II/865-866)

Bu hünerleri öğrenen daima himmet görürken, cevherler kazanırken; hünersiz ise hayatı boyunca çok sıkıntı çekecektir.¹⁵

İnsanın önemli vasıflarından biri de konuşmadır ve fesahat, belagat, zarafet hep konuşma sayesinde. Bu bakımdan konuşma, çocuğun kazanması gereken en önemli h nerlerdendir.¹⁶

Ergenlik  ağına gelen, güzel ahlaklı, iş güç sahibi erkek çocuğunu iyi bir ailenin kızıyla evlendirmek de babanın görevleri arasındadır. Eserde kız veya erkek olsun evlendirirken çok dikkatli davranmak, dost çevresini genişletmek için yabancı yerden akraba olmak tavsiye edilmektedir. Erkek evladın işi gücü yoksa iyi huylu değilse, zaman onu d zeltene kadar evlendirmekten kesinlikle kaçınmalıdır.¹⁷

Kız  ocuğunun Yetiştirilmesi ve Terbiye Edilmesi

Kız çocuğu olan aile, onu beslenmesi için inançlı bir dadiya teslim etmeli, yedi yaşına geldiğinde dinin esaslarını bizzat öğretmeli ya da okuma yazma bilen bilgili bir kadına göndermelidir. Bedr-i Dilşad, ailenin kız ve erkek çocuğa eğitim konusunda eşit muamele yapması gerektiğini belirtirken Hz. Muhammed'in "İlim istemek kadın, erkek her Müslüman'a farzdır." hadisini anar.¹⁸ Ahmed-i Yesev , hikmetlerinin birinde Hz. Muhammed'in bu hadisini

¹⁵ D keli hünerden kazanmış idi/Gerek olacağını sanmış idi
Ok atmak yazı yazmak olmak s v r/Dahi ne gerekl  hünerler ki var
şu denlü d r şdi y ziciliğe/Y z ben g herler s ziciliğe
Ki gel iy sa'adetl  devletl  er/H nerl l ğ nden kazandun güher (Ceyhan, 1997: I/449, 453)

¹⁶ Fes hat belagat taravet dahi/Letafet zarafet sefahat dahi
Kişiden kişiye srayet eder/Bunı ehl-i batın dirayet ider (Ceyhan, 1997: I/463)

¹⁷ Sal hın fes dın bil rse tam m/Begen rse dirliğini h s u ' m
Ev   'avret oğlan başarmaklığa/Anun d 'im işi yaşarmaklığa
Yararsa dahi virme herg z em n/Bir ebn -yı cins n kızın al hem n
O hakkı da yerine getürmiş ol/Sa'adetl l ge kulavuzla yol
Evet dinle benden bu ince sözi/Ogul kız eversen aasın g zi
Yine kendü hısmuna ulaşma sen/Ki cevr   cefadan olasin esen
Dahi bir bu kim y da ulaşıcak/Hus s  ulu-z da ulaşıcak
Ve ger oğlunun devleti yog ise/Evet maslahatsuz işi og ise
Sal h u fes dın gözetmez ise/Dahi zulm u d dın gözetmez ise
Evermegil anı sakın zinhar/Kogil kim düze devre-i r zig r
Nedür ol hüner nutk-ı  demd r r/Ki ins n o nutkıla a'lemd r r
Bu nutk oldu insânı tafsil iden/Kamu c nlular  zre tafdil iden
Fes hat belagat bu nutk iled r/Taravet zarafet bu nutk iled r (Ceyhan, 1997: II/871-872)

¹⁸ Gerekdür ki mest re bir dayeye/Viresin anı bisleye ayaya
Yidi yaşına irişince anı/Diri kor ise ol Kerim   Ganı
Ya  ğret ya bir okımış 'avrete/Viribi ki geçmeye hadden  te
Nam zun orucun şur tın bile/Hem erk n-ı şer'ı ri'ayet kıla
Ki 'ilm istemek anlar isen 'aziz/Dahi sözi sözden idersen temiz
Hem irkege hem dişiye farzdur/Resûl' n sözi uř sana 'arzdur
"Taleb 'l-'ilmi farizat n 'al /Külli müslimin ve m slimetin" Ceyhan, 1997: II/872-873)

anarak “Diri varsınız, ta ölüne dek okuyun, dostlar” diyerek tüm insanlara seslenir (Bice, 2018: 353). *Kutadgu Biliğ*'te de “Oğul-kıza bilgi ve edep öğret; bu her iki dünyada onlar için faydalı olur.” (Arat, 1988: 326) denilmektedir.

Belli bir yaşa gelen kız evladı evlendirmek ebeveynlerin görevleri arasındadır. Baba, evlilik yaşına gelen kızını, kesinlikle istemediği, çirkin, cahil, dengi olmayan biriyle evlendirmekten kaçınmalı, onun mutsuz olmasına sebebiyet vermemelidir. Kızın yaptığı evlilikten dolayı ileride yaşayacağı sıkıntılar aileyi de olumsuz yönde etkileyeceğinden baba, bütün bunları düşünerek hareket etmelidir.¹⁹ Eğer damat adayı bilgili, inançlı, iş gücü sahibi biri ise baba, kızını evlendirmeli; ancak teklifin karşıdan gelmesini beklemelidir.²⁰ Evlilik konusunda kendi şahsî fikirlerine yer vererek tavsiyelerde bulunan Bedr-i Dilşâd'a göre baba, dua almak istiyorsa bu evlilikten bir maddî kazanç gütmemeli, karşı taraftan çok talepte bulunmamalı²¹ ve damadıyla iyi geçinmek, rahat etmek istiyorsa da onun mevki, kazanç ve itibar bakımından kendisinden biraz altta olmasına dikkat etmelidir.²² Kız evlat evlenmediği sürece de merhametle bakmalıdır.²³

Ana-Baba Hakkını Bilmek

Eserin 66 beyit ve 1 hâtimedden oluşan “Bâb-ı Bistüsüvüm Ender Şinâhten-i Hakk-ı Pezer ve Mâzer” (Ceyhan, 1997: I/441-446) başlıklı yirmi üçüncü babında insanın bu dünyaya gelmesine vesile olan ana-baba hakkı üzerinde durulmaktadır. Çocukların vazifesi ana-babasına saygı göstermek, hürmet ve hizmet etmektir. Ebeveynler çocuklarını besleyip büyütebilmek için birçok sıkıntıya göğüs germektedirler. Özellikle anne dokuz ay çocuğunu karnında taşımakta, doğururken çok acılar çekmekte, gece gündüz onu beslemek için etrafında pervane gibi dönüp dolaşmakta, çevredeki diğer çocuklardan daha

¹⁹ Anun-çün ki kız büyüdüğü zemân/Ya erde ya yirde yaraşur hemân
Dahı kızını zîşt ere virmegil/Anun sonra gavgâsına irmegil
Ki 'avret kaçır zîşt olıncak eri/Ne varsa virür olur andan berî
Eger kurtılursa sınır kıymeti/Kız olmayıcak nideler 'avreti
Ve ger kurtılamazsa evbâş olur/Kimünle diler ise oynaş olur
Atasın anasıyla bed-nâm ider/Münevver olan subhını şâm ider
Kaçan bir muvâfık yigit bulına/Gerek dürişesin anun yolına (Ceyhan, 1997: II/873, 876, 877)

²⁰ Pes anla ki kişi kızın hûb-rû/Yigide virürse olur bahtlu
Eger 'âlim olursa hem pâk-dîn/Ana küymegil vir kızını hemîn
Kaçan bir muvafık yigit bulına/Gerek dürişesin anun yolına
Sen olmaya duhter-fürüş olasın/Dilersen ki sonucu hoş olasın (Ceyhan, 1997: II/876, 877)

²¹ Gerek ana az nesne-y-ile kızı/Viresin ki ana du'âdan sizi
Yarar bu ki himmetle ev yapasın/Yaramaz bu kim akçaya tapasın (Ceyhan, 1997: II/878)

²² Dahı güyegün senden alçak gerek/Dimegil ki ben andan alçak gerek

Ki ta dirlügünüz katı hûb ola/Kamu hâs ile 'amâ mrgüb ola
Eger senden uluya kız viresin/Göresin ki ne mihnete iresin (Ceyhan, 1997: II/878)

²³ Ne denlü evündeysel vacib sana/Budur merhametlü bakasın ana (Ceyhan, 1997: II/873)

iyi olması için temizliğine dikkat etmektedir. Baba da tıpkı anne gibi bütün zamanını, varını yoğunu çocuğu için harcamakta, çalışıp çabalamaktadır.²⁴ Bedr-i Dilşâd çocukların bütün bunları idrak ederek hareket etmeleri gerektiğini ifade ederken *Kur'ân-ı Kerîm*'de (İsra 17/23-25; Ankebut 29/8; Lokman 31/14, 15; Ahkaf 46/15) ana-babaya hürmet ve itaatin emredildiğini hatırlatmakta ve "Allah'a itaat edin Peygamber'e ve sizden olan idarecilere de itaat edin" (Nisa, 4/59) ayetindeki "uli'l-emr"i bazı müfessirlerin "anne-babadır" şeklinde yorumladıklarını belirtmektedir. Annelik ve babalık görevlerini yerine getiren ebeveynlere itaat eden, onların isteklerini yerine getiren çocuklar, Allah'ın emrine de itaat etmiş olmaktadır. Evlatlarını besleyip eğitenler, başlarına kötü bir şey gelmesin diye uğraşanlar, onlar üzüldüğünde üzülenler, edep öğretenler hep ebeveynlerdir. Bu yüzden anne, babanın azarlamalarına çocuk gücenmemeli ve kendi iyiliği için olduğunu bilmelidir. İnsan saadeti, mutluluğu yakalamak istiyorsa ebeveynlerine iyi davranmalı, onların sözünden asla çıkmamalıdır.²⁵

Allah, ana-babaya "uf" demeyi bile yasaklamıştır (Kur'ân-ı Kerîm, İsra 17/23). Ana-baba hakkını gözeteni, Allah da gözetir. Ana-babasının hakkını bilmeyen başkasının hakkını hiç bilemez. İnsan, ana-babasına nasıl davranıyorsa gün geldiğinde çocuklarının da kendisine öyle davranacağını bilmelidir. Çocuk nasıl ana-babasından sevgi, saygı bekliyorsa, ana-baba da aynı sevgi ve saygıyı görmek istemektedir. Rızık, ezelde takdir ve taksim edilmiştir. Evlat,

²⁴ Bu mülki görürsin iy şehriyâr/Hayât ile nice müzeyyen diyâr
Kişinin vücuduna ana ata/Sebebdür ki rahme düşüben yata
Tokuz ay geçince bir oğlan ola/Bulardan kopup ol da bir cân ola
Pes anlara şevk ile hizmet gerek/Olurun hukukına himmet gerek
Ana tokuz ay sana hammâl olur/Togurınca renc ile bi-hâl olur
Yine bisleyici dahı anadur/Gice gündüz üstüne pervânedür
Ata da ana gibi mihnet görür/Seni bislemekde meşakkat görür
Dürişür dokınur ki sen artasın/Bilür kişinün mâl ile artasın
Seni pâk pâkize saklar temiz/Ki konş(u) oğlanından olasın 'azîz
Kamu rüzgârın sana sarf idüp/Dahı yog u varın sana sarf idüp (Ceyhan, 1997: I/441-442)

²⁵ Pes anla olara itâ'at kılan/Ki hıdmetlerini sanâ'at kılan
Kodı Tanrı yolına dilden boyun/İtâ'at fezâsında oynar oyun
Didi Tanrı bana itâ'at kılun/Resûle uli'l-emre tâ'at kılun
Müfessirler envâ'-ı tefsir ile/Dimişler uli'l-emri tahrîr ile
Dirâyetde evceh rivâyet olan/Bu hâle münâsib 'ibâret olan
Uli'l-emr ata ana olmakdurur/Tanış 'akla gör ya ne olmakdurur
Vücûh ile 'akl anı isbât ider/Uli'l-emr ata ana olsa nider
Ki anlardan irer sana perveriş/Olar gösterür togru yola varış
Dahı nen harâb olsa 'âmir olar/Sen anlara me'mûr u âmir olar
Dahı sana bunlardan irer edeb/Vücûduna dahı bulardur sebeb
Pes anlara hizmetde kıl ihtimâm/Her işlerde it i'tizâz ihtirâm
Bularun gücenmegil âzârına/Kogul âdemün uyma âzârı ne
Sa'âdetlü olmağa fermân-ber ol/Mahabbetlü kullarıla hem-ser ol (Ceyhan, 1997: I/442-443)

dünya malı için ana-babasının ölümünü kesinlikle istememeli, onları kırıp incitmemeli, sözünü daima yumuşaklıkla söylemelidir.²⁶

Eserin 145 beyit, 2 mısra, 3 rubai, 3 hikâyet ve 1 hâtimedede oluşan “Bâb-ı Çihlüşeşüm Ender Pîri ve Cuvânî” (Ceyhan, 1997: II/951-963) başlıklı kırk altıncı babında çocukluktan ergenliğe ulaşan gençlerin, ebeveynlerinin dışında yaşlılara da saygıyla yaklaşımları gerektiği üzerinde durulmaktadır. Gençler kendilerini yaşlılardan daha bilgili gibi görseler de bunu yaptıklarıyla gösteremezler. Bu yüzden gençler yaşlılarının yanı sıra yaşlılarla da sohbet etmeli, yaşlılara hürmette kusur etmemeli, onların sözlerini dikkate almalı ve hayat tecrübelerinden istifade etmeye çalışmalılardır.²⁷

SONUÇ

Murâd-nâme'de söylediklerini ayet, hadis, atasözleri ve hikâyelerle destekleyen, bazen önemli filozof, hükümdar veya kavimlere ait sözlere, kendi şahsî düşüncelerine yer veren Bedr-i Dilşâd, hem ana-babaya hem de çocuklara önemli tavsiye ve öğütlerde bulunurken, ebeveyn ve çocukların birbirlerine karşı sorumluluklarını, hayata karşı nasıl bir duruş sergilemeleri gerektiğini belirtmekte ve erdemli veya ideal insan tipi çizmektedir.

Bedr-i Dilşâd, Allah'ın emaneti olarak gördüğü çocukların yetiştirilmelerinde, hayata hazırlanmalarında aileye özellikle de babaya büyük görevlerin düştüğünü dile getirirken, 15. yüzyılın çocuk yetiştirme anlayışına ışık tutmakta; kişinin eğitilmiş, iyi huylu, ahlaklı, inançlı, dürüst, çalışkan, saygılı,

²⁶ Didi Tanrı anlara uf dimegil/Yâ bi-hûze endişeler yimegil
Bu kanda ki incidesin anları/Şikâyet ide Tanrı'ya cânları
Velâ tekul lehümâ uffin velâ tenher-hümâ vekul lehümâ kavlen kerîmâ
Şu kimse ki ata ana hakkını /Görür gözedür gözedür Hak anı
Ata ana hakkın sakınmayan/Eyü adı andan dakınmayan
Varur hakkını mı bilür yâdun ol/Yanına mı varur eyü adun ol
Ne-kim ataya anaya kılâsın/Umadurgıl oglun sana kılâsın
Ki ogul yimişdür ata an(a)'agaç/Sen anlar neden nehyi der ise kaç
Eger sen atanıla ananıla/Eyü dirlik itdünse hıdmet kıla
Senün yimişün-dahı çak şöylece/Sana hıdmet ider gönülde ece
Sakın imdi mirâs için bunlara/Ölüm isteme uyma magbûnlara
İrer sana rızkun ne-kim var ise/Sögülme-y-içün dutma gözün ise
Ki her kişinin rızkı maksümdür/Vukûf anlayan kimse mahrumdur
Yimeklik için key sakın gam yime/Bu yıl yine ne yiyeyim dime (Ceyhan, 1997: I/443-445)

²⁷ Yigitler ile itme sohbet müdâm/Dilersen ki var ola sohbet müdâm
Kocalar da gereklüdür sohbe/Ki sohbet mü'eddi ola sıhate
Sen anlardan olma sakın zînhâr/Ki pîr eyleye seni Perverdigâr
Dahı pîr olanlara hürmetler it/Mübârekdür onlara hizmetler it
Ne söz kim işidür isen pîrden/Öğünde dut ikiden ü birden (Ceyhan, 1997: II/955)

becerikli, alçak gönüllü, anlayışlı, hoş-sohbet, merhametli, yardımsever vs. olması gerektiği üzerinde durmakta; bilgiyi, bilgeliği, hüner sahibi olmayı önemsemekte; cahilliğin kötülüğüne ve kişiye vereceği zararlara dikkat çekmekte; insanı her iki dünyada mutlu kılacak davranış biçimlerini anlatmaktadır.

Eserde çocuk yetiştirme ve terbiye anlayışına yönelik verilen tavsiye ve öğütlerin çoğu önceki dönemlerde kaleme alınan eserlerle benzerlik içerisindedir. Bu bakımdan 15. yüzyılda, İslam kültürü etkisinde gelenekselleşmiş bir çocuk yetiştirme ve terbiye anlayışına bağlı kalındığını söylemek mümkündür.

Farsçadan Türkçeye tercüme bir eser olan *Murâd-nâme*, çocuk yetiştirme ve terbiyesine dair, büyük bir kısmı günümüzde de geçerliliğini koruyan tavsiye ve öğütlerle Türk toplumunda sevilerek okunan eserlerden biridir.

KAYNAKÇA

ARAT, R. R. (1998). *Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ATALAY, Besim (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, C.1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AYDIN, M. S. (1989). "İslâm Felsefesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.2, s.s. 10-14.

BİCE, Hayati (2018). *Hoca Ahmed Yesevi, Divân-ı Hikmet*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

CEYHAN, Adem (1997). *Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâmesi*. 2 C, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ÇAĞRICI, Mustafa (1994). "Edep", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, s.s. 412-414.

ÇAKMAK, Serkan (2019). *Atabetü'l-Hakâyık-Edîb Ahmed Yükneki*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1986). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

ERGİN, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı I-Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- İLAYDIN, Hikmet (1975). *Sadi-Bostan*, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- İNALCIK, Halil (2007). “Klasik Edebiyat Menşei: İranî Gelenek, Saray İşret Meclisleri ve Musâhib Şâirler”, Türk Edebiyatı Tarihi 1, (Ed: Halman, T. S. ve diğ.), İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.s. 233-294.
- KAYA, Mahmut (1995). “Fârâbi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.12, s.s. 145-162.
- KIRLANGIÇ, Hicabi; ÖRS, Derya (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî-Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- KÜKEN, Gülnihal (2001). *Ortaçağda Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- MUALLİM Naci (1995). *Lugat-ı Naci*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ÖZEK, A ve diğ. (1993). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- REDHOUSE, S J. W. (2015). *Turkish and English Lexicon New Edition*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ŞEMSEDDİN Sami (1987). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TATCI, Mustafa (2021). *Yûnus Emre-Divân-Seçmeler*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- TOPAKKAYA, Arslan (2014). “Eğitim Felsefesi Bağlamında Platon-Aristoteles Karşılaştırması”, Sistemik Felsefe Bağlamında Platon-Aristoteles Karşılaştırması, Ankara: Nobel Yayınları, s.s. 225-236.
- TOPAKKAYA, Arslan; TAŞDELEN, Mustafa (2014). “Ethik Anlayışları Bağlamında Platon-Aristoteles Karşılaştırması”, Sistemik Felsefe Bağlamında Platon-Aristoteles Karşılaştırması, Ankara: Nobel Yayınları, s.s. 83-118.
- TÜRK DİL KURUMU (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (2009). *Mukaddime-İbn Haldun*, C.2, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- https://www.ahmettunalilar.com/Kitaplar/ihyau_ulumiddin_ekitap_mobi_epub.pdf (E.T.: 11.10.2024).